

ÖZET

Katif'de Osmanlı Yönetiminin İlk Yılları

Doğu'dan deniz yoluyla gelen ticaret malları Basra Körfezindeki liman şehirlerine indirilir ve bu şehirlerden diğer Arap ülkelerine ve Osmanlı toprakları yoluyla Avrupa ülkelerine dağıtılırdı. Bugün Suudi Arabistan'ın Doğu Vilayetinin önemli petrol merkezlerinden biri olan Katif bu şehirlerden biri idi. Daha son zamanlara kadar ticaret ve inci merkezi olarak önemini muhafaza eden Katif bugün güzel bahçeleri ve petrol kuleleri ile dikkati çekmektedir.

Katif şehri önemli mevki itibarıyla bir çok taarruzlara uğradı ve 16. asrın başlarında Basra Körfezinde ilk Avrupa İmparatorluğunun temelini atan Portekizlilerin hakimiyeti altına girdi. Portekizlilerin Hint Okyanusu ve Basra Körfezini hakimiyetleri altına almalarına ve buradaki ticaret faaliyetlerini monopolize etmelerine göz yumamayan Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle Mısır'da hazırlanan 70 gemi ve 20,000 damdan oluşan büyük bir Osmanlı donanması Vezir Süleyman Paşa'nın komutasında Hint Okyanusuna yelken açmış ve yol üzerinde olan Aden ve Yemen topraklarını Osmanlı İmparatorluğuna ilhak etmişlerdi. Daha sonra 16. asrın ortalarına doğru Basra Körfezine Piri Reis komutasında otuz kadırgalık bir Osmanlı donanması daha gönderildi. Burada Portekizlilerle yapılan müteaddid savaşlar sırasında Portekizlilerin boyunduruğu altında ezilen yerli halk Katif şehrinin anahtarını 1550 yılında Osmanlılara teslim ettiler.

Gerek Portekizlilerin yönetimi yıllarında gerekse Osmanlı fethini müteakip ilk yılda Katif şehri ve havalisi halkına yerli emirlerin ve subaşaların zulmettikleri anlaşılmaktadır. Bu zulme bir an önce son vermek amacıyla 959/1552'de tahriri yapılan Basra vilayetine Katif bölgesi de dahil edilerek tahriri yapıldı. Ancak üç yıl sonra Lahsa beylerbeyliği kurulduğunda Katif bu beylerbeyliğine bağlandı.

İstanbul Başbakanlık Arşivi 282 nolu Tapu Tahrir Defterinin 290-340 sahifelerini kapsayan Katif Livası'nın başında bulunan kanunname, defterdeki diğer kanunnamelerle birlikte Robert Mantran tarafından işlenmiş bulunmaktadır. Ancak livanın tahririni kapsayan kısım bölgenin iktisadi ve içtimai tarihi bakımından büyük bir önemi haizdir. Katif Zahran ve Safha nahiyelerinden mürekkep Katif Livası'nın toplam 57 köyü vardır. Bu

köylerin büyük bir çoğunluğu Katif nahiyesine bağlı olup Zahran ve Safha nahiyelerine bağlı köylerin sayısı çok azdır. Ayrıca bu son iki nahiyenin defterden bölge adları oldukları anlaşılmaktadır. Bir liman şehri olan Katif'in surlarla çevrili olup yedi mahallesi bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu mahalleler defterdeki kayıt sıralarına göre şöyledirler: Beni Saban (194 hane); Sadat (48 hane); Beni Mûrr (124 hane); Matar (255 hane); Yemin (121 hane); Mahalle nezd-i bab-ı kal'a-i ve da'ire-i Kal'a müteferrika ve bahranî ve gayrihi (354 hane); Mesihan (26 hane). Katif şehrindeki mücerredlerin deftere kaydedilmemeleri dikkati çekmektedir. Vergi ferdden ziyade geliri olan bir kişiden alındığından ve bir şehirde işyerleri ile bu işyerlerinde, dükkânlarda ve çarşılarında çalışan ve satış yapan kişiler vergiye tâbi tutulduğundan evli ile mücerred arasında pek bir fark gözetilmemiş olsa gerek. Bu durumda her bir haneye altı kişinin mensup olduğunu farzedecek olursak Katif şehrinin o zamanki yerleşik nüfusun askerler hariç 6732 olduğu meydana çıkar. Köylerden ayrı olarak Katif Livası'na bağlı Tarut, Tennuze, Re's ve Cüneyb adında dört ada kaydedilmiştir. Tarut adasında halkın daha ziyade inci avcılığı ve balıkçılıkla uğraştığı anlaşılmaktadır.

Bölgedeki Arap kabileleri ve bedevileri hakkında kaydın ötesinde bilgi verilmemiştir. Defter sadece 'Anâyir tairesi ve bu taifeye bağlı olarak Ehl-i Nikyan tairesi kaydedilmiştir. Bu taifelerden ilkiğe bağlı altı ve ikincisine bağlı iki cemaat vardır. Kayıt sırasına göre bu cemaatları şöyle sıralayabiliriz: Âl-i Macid; Âl-i Abu ad-Dulf; Âl-i Mubarek; Âl-i Tube (veya Tevbe); Âl-i Manic; Âl-i Mufarra'; Âl-i Ali; Beni Yezid. Defterin sonundaki nottan bu bedevi kabilelerinin iki binden ziyade hane oldukları, Katif topraklarında bağ ve bahçelerinin bulunduğu, Ğarar denen yerde iki ay kadar pazar kurdukları ve çoğu zaman çölde yaşadıklarından tahrirlerinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu taifeye ait tahmini 20,000 akçe mahsulü olan bir boyahanenin defterde kaydı vardır.

Katif şehrinde Padişah hasları 149,400 akçe ve Mîr-i Liva hasları 53,500 akçedir. Ancak bu gelirler 1122 olan hane adedine göre çok az görünmektedir. Zira 1547 tarihli (TKUM NO. 203) deftere göre gene bir liman şehri olan Trablusşam'ın hane adedi 1721 olup Padişah hasları 896,440 akçenin üstünde ve Mîr-i Liva hasları ise 135,000 akçedir. Bu gelirler hane sayısına bölündüğünde Trablusşam'daki Padişah ve Mîr-i Liva haslarının Katif'inkilerinden bir kaç kat daha fazla olduğu ortaya çıkar. Haliç bölgesinin önemli ticaret ve inci merkezlerinden biri olan Katif'in varidatının bu kadar az gösterilmiş olması ancak tahrir defterinin ve bölgenin tarihinin yakından incelenmesi neticesinde ortaya çıkacaktır.